

Կծանք

Լեոնիդ Անդրեև

Ոչ որի կը պատկանէր անիկա. ան սեփական անուն չունէր եւ ոչ որ կրնար ըսել թէ ո՞ր կը գտնուէր ան երկար ցուրտ ձմեռ ատենը եւ ինչո՞վ կը կերակրուէր: Տաք խրճիթներէն զայն կը հալածէին բնակիչները իրեն պէս քաղցած բայց հպարտ եւ ուժեղ տունի մը պատկանելուն պատճառով. երբ սովը կամ հաղորդակցութեան բնագոյական պահանջը կը ստիպէին զինքը երեւալ փողոցներու մէջ, պզտիկ տղաքը քար եւ փայտ կը նետէին իր վրայ, իսկ մեծերը սոսկալի կերպով կը սուլէին:

Սարսափահար ան կը վազէր մէկ կողմէն միւս, զարնուելով ցանկապատերուն եւ մարդոց, եւ կը պահուրտէր մեծ պարտեզին մէջ, միայն իրեն յայտնի տեղը: Հոն ան կը լգէր վերքերն ու ջարդուած անդամները եւ միանկութեան մէջ կը հաւաքէր սարսափ եւ չարութիւն:

Անգամ մը միայն մեղքցան անոր ու փաղաքշեցին: Գինով մարդ մը, որ պանդոկէն կը դառնար, խղճաց աղտոտ, տգեղ շանը վրայ, իր գինով, աննպատակ հայացքը պատահմամբ ինկաւ շատ վրայ: Ան ամենքը կը սիրէր, ամենուն կը մեղքնար եւ բաներ մը կը մրթմրթար իր քթին տակէն բարի մարդոց եւ իր յոյսերու մասին:

— Պօպի՛կ, Պօպի՛կ, կանչեց ան բոլոր շուներու ընդհանուր անունովը, Պօպի՛կ, հո՛ս եկուր, մի՛ վախնար:

Պօպիկը կ'ուզէր մօտենալ. ան կը շարժէր իր պոչը, բայց չէր համարձակեր առաջ երթալ: Գիւղացին քանի մը անգամ զարկաւ իր ծունկներուն եւ համոզիչ ձայնով կրկնեց.

— Մօտեցի՛ր, յիմա՛ր. Աստուած վկայ չեմ նեղեր քեզ:

Բայց շունը կը տատանէր, աւելի ու աւելի կը շարժէր իր պոչը ու պզտիկ քայլերով կը յարաջանար: Մինչ այդ, գինովին տրամադրութիւնը փոխուեցաւ: Ան յիշեց այն բոլոր անարդարութիւնները, զոր ըրած էին իրեն մարդիկ, ձանձրոյթ ու չարութիւն զգաց եւ երբ Պօպիկը պառկեցաւ անոր առջեւ իր մէջքին վրայ, ամբողջ ուժովը զարկաւ անոր կողին իր ծանր կօշիկովը.

— Ո՛հ, անասո՛ւն:

Շունը կաղկանձեց, աւելի անակնկալի գալէն եւ վիրաւորանքէն քան թէ ցաւէն, իսկ գինովը ճօճուելով գնաց տուն:

Այդ օրուրնէ ի վեր շունը այլեւս վստահութիւն չունէր զինքը փագաքչող մարդոց հանդէպ եւ պոչը պահած կը փախչէր, իսկ երբեմն չարութեամբ կը յարձակէր անոնց վրայ ու խաճնելու փորձեր կ'ըներ, մինչեւ որ քարերով եւ փայտերով զինքը քշէին: Չմեռ մը, ան տեղաւորուեցաւ պարսպ ամարանոցի մը պատշգամբին տակ. այդ ամարանոցը պահապան չունէր եւ ինքը անշահախնդրութեամբ կը պահպանէր զայն, գիշերները դուրս կուգար ճամբու վրայ, ու անվերջ կը հաջէր: Իր տեղը տեղաւորուելէն ետքն ալ ան ատեն մը կը շարունակէր չարութեամբ մրմռալ, բայց չարութեան մէջէն կ'արտացոլար տեսակ մը ինքնագոհութիւն, նոյն իսկ հպարտութիւն:

Ձմեռնային գիշերը կը տեւեր երկար, շա՛տ երկար եւ պարապ ամառանոցի մութ պատուհանները տխրութեամբ կը դիտէին սառած, անշարժ պարտէզը: Երբեմն կըթուէր թէ կապուտակ բոց մը կը բռնկի անոնց մէջ՝ վար ինկող աստղն էր որ կ'արտացոլար ապակիի մէջէն, կամ լուսինը՝ որ կը դրկէր իր երկչոտ ճառագայթները:

Գարունը եկաւ եւ խաղաղ ամառանոցի մէջ լսուեցաւ բարձրաձայն խօսակցութիւն, անիւներու ճռինչ, բեռներ կրող մարդոց աղմուկ: Քաղաքէն եկան ամառանոցի բնակիչները՝ ամբողջ ուրախ խումբ մը չափահասներու, պատանիներու եւ երախաներու՝ որոնք գինովցած էին թարմ օդէն, ջերմութենէն ու լոյսէն. մէկը կը պոռար, ուրիշ մը կ'երգէր, կանացի ձայն մը զիլ ձայնով կը ծիծաղէր:

Առաջին մարդը՝ որուն թանօթացաւ շունը, դպրոցական համագգեստով սիրունիկ աղջիկ մըն էր, որ վագէր էր պարտէզ: Ազահութեամբ եւ անհամբերութեամբ ան կ'ուզէր բռնել եւ գրկել բոլոր ինչ որ կը տեսնէր. ան դիտեց պարզ երկինքը, բալի կարմրորակ ճիւղերը եւ անմիջապէս պառկեցաւ խոտին վրայ երեսը ջերմ արեգակին դարձնելով: Յետոյ յանկարծակի ոտքի ելաւ ու թարմ շրթներով համբուրեց գարնանային օդը եւ հնչեղ ու լուրջ ձայնով ըսաւ.

— Ո՛հ, ի՛նչքան ուրախ եմ:

Ըսաւ եւ սկսաւ արագ արագ ինքն իր վրայ դառնել: Նույն վայրկենին, շունը անաղմուկ եւ գաղտագողի մօտեցաւ, ու կատղած՝ բռնեց աղջնակի հովէն բացուած զգեստի փէշերը ուժով քաշեց եւ դարձեալ առանց աղմուկի անհետացաւ հաղարջի խիտ թուփերուն մէջ:

— Ա՛, չա՛ր շուն, պոռաց աղջնակը փախչելով եւ դեռ երկար ատեն կը լսուէր անոր յուզուած ձայնը. — Մայրի՛կ, տղա՛ք, պարտէզ չերթաք, հոն շուն կայ, ահռելի... չա՛ր...

Գիշերը, շունը գաղտագողի մօտեցաւ քուն մտած ամառանոցին ու առանց աղմուկի պառկեցաւ իր տեղը, պատշգամբին տակը: Մարդու հեռ կուգար եւ բաց պատուհաններէն կը լսուէր մեղմ շնչառութեան շնչիւնը: Մարդիկ քնացած էին, անոնք անօգնական էին ու սարսափ չէին ազդեր եւ շունը եռանդով կը պահպանէր զանոնք՝ կը քնանար մէկ աչքով եւ ամէն մէկ աննշան շշուկ կը ստիպէր զինքը բարձրացնել իր երկու անշարժ փայլուն աչքերով գլուխը: Իսկ անհանգստացնող ձայն շատ կար: Անուշ գարնան գիշերը՝ խոտին վրայ կը շարժէր անտեսանելի բան մը եւ կը մօտենար ուղղակի շան փայլուն քթին. քնացած թռչունի տակ անցեալ տարուայ չորցած ճիւղը կը խշխշար եւ մօտակայ կառուղիին վրայ կը ճռնչէր սայլը:

Ամառանոցի նոր բնակիչները բարի մարդիկ էին, իսկ այն հանգամանքը որ անոնք քաղաքէն հեռու կը գտնուէին եւ մաքուր օդ կը շնչէին, իրենց շուրջ կը տեսնէին ամէն ինչ կանաչ, կապոյտ ու բարի, զիրենք աւելի բարի կը դարձնէր: Առաջ անոնք ուզեցին դուրս քշել զիրենք վախցնող շունը եւ չի յաջողելու պարագային գնդակահարել. բայց յետոյ վարժուեցան անոր գիշերային հաչոցին եւ երբեմն առտունները կը յիշէին.

— Իսկ ո՛ւր է մեր Կծանը, եւ այս նոր անունը՝ Կծանը, այդպէս ալ մնաց:

Երբեմն թուփերու մէջ կը նկատէին մուգ մարմին մը, որ կ'անյայտանար իսկոյն. երբ կտոր մը հաց նետէին իր կողմը, կարծես նետածը քար ըլլար եւ ոչ թէ հաց: Ամէնքը վարժուեցան Կծանին, ու «իրենց» շունը կը համարէին եւ կը խնդային անոր վայրենութեան ու վախի վրայ: Օրըստօրէ Կծանը կը պզտիկցնէր իր եւ մարդկանց միջեւ եղած անջրպետը. կը դիտէր անոնց դէմքերը ու կ'իւրացնէր անոնց սովորութիւնները:

Ճաշէն կէս ժամ առաջ ան կանգնած էր արդէն թուփերու ետեւը ու գորովալի հայեացքով կը նայէր: Ու նոյն դպրոցական սիրունիկ աղջնակը՝ Լեալեան, որ արդէն մոռցեր էր իր վախը, վերջնականապէս բարեկամացուց Կծանը ամարանոցի բնակիչներուն հետ:

— Կծանի՛կը, հո՛ւս եկուր, կը կանչէր ան. իմ աղւորի՛կ Կծանս, սիրելի՛ս, մօտեցի՛ր: Շաքար կ’ուզե՛ս. շաքար պիտի տամ քեզ, մօտեցի՛ր, մի՛ վախնար...

Բայց Կծանը չէր մօտենար՝ կը վախնար: Իսկ Լեալեան զգուշութեամբ կը մօտենար ու քնքոյշ ձայնով մը կը կանչէր.

— Ես քեզ կը սիրեմ, Կծանի՛կս, ես քեզ շատ կը սիրեմ. ի՛նչ աղուորիկ դունչ ունիս, ի՛նչ արտայայտիչ աչքեր: Չե՛ս հաւատար, ո՛չս Կծա՛նս:

Լեալեան զգուշութեամբ կը մօտենար ու միաժամանակ կը վախնար՝ չլլայ թէ յանկարծ խածնէ:

Ու Կծանը իր կեանքի մէջ երկրորդ անգամ ըլլալով, պառկեցաւ մէջքին վրայ ու գոցեց աչքերը. ան չէր գիտեր թէ պիտի ծեծէի՞ն զինքը թէ պիտի փաղաքշէին: Բայց փաղաքշեցին զինքը: Պզտիկ, տաքուկ ձեռք մը անվստահութեամբ շոշափեց իւր պոճկած գլուխը ու վստահութեամբ անցաւ ամբողջ բրդոտ մարմնի վրայէն:

— Մայրի՛կ, տղա՛ք, անգամ մը ինձ նայէք, ես Կծանը կը փաղաքշեմ, պոռաց Լեալեան:

Ու տղաք, աղմկոտ, ուրախ ու սնդիկի գնդիկներու նման արագաշարդ տղաք, վազելով մօտեցան Կծանին: Շուներ՝ վախէն կիսամեռ, անօգնական կ’սպասէր. ան գիտէր որ եթէ հիմա մէկն ու մէկը իրեն զարնէր, այլեւս անկարող պիտի ըլլար կծելու մեղաւորը. ան չունէր այլեւս նախկին անհաշտ չարութիւնը: Ու կը զգուէին, կը փաղաքշէին զինքը. ու դեռ երկար ժամանակ կը ցնցուէր ան զինքը փաղաքշող ձեռքերու իւրաքանչիւր հպումէն ու ցաւ կ’զգար՝ անսովոր գուրգուրանքներէն. կարծես զինքը կը ծեծէին:

Ու իր շնային ամբողջ հոգիովը ծաղկեցաւ Կծանը: Ան հիմա անուն ուներ, երբ այդ անունը կը կանչէին ան խելակորոյս կը վազէր պարտեզի կանաչ խորքէն. ան հիմա մարդկանց կը պատկանէր, ու կրնար անոնց ծառայել: Միթէ բաւական՞ չէ այսքանը՝ շան մը երջանկութեան համար: Տարիներ տեւած իր թափառական անօթի կեանքը զինքը վարժեցուցած էր սակաւակերութեան. ու հիմա՛կ ալ ան քիչ կ’ուտէր. բայց այդ քիչն իսկ անճանաչելի ըլլալու չափ կերպարանափոխեց զինքը. իր կեղտոտ կարմրաւուն երկար բուրդը սեւցաւ ու մետաքսի պէս սկսաւ փայլիլ: Ու երբ, զբաղմունք չեղած ատեն, ան կը կանգնէր փողոցի դուռը ոչ ոք կը մտածէր ծաղրել զինքը կամ քար մը նետել իրեն:

Բայց այդպէս հպարտ ու անկախ էր ան միայն միմակ եղած ժամանակ: Գուրգուրանքներու ջերմութիւնը չէր հալեցուցած տակաւին իր նախկին վախը, ու երբ մարդու մը հանդիպէր ինքզինքը կը կորսնցնէր ու ծեծի կ’սպասէր: Երկար ատեն ամէն փաղաքշանք կը թուէր անակնկալ մը, հրաշք մը, զոր չէր կրնար հասկնալ եւ որուն անկարող էր պատասխանել: Ան վարժուած չէր փաղաքշելու: Ուրիշ շուներ գիտեն ետեւի թաթերու վրայ նստիլ, մարդու ոտքերուն քսուիլ ու նոյնիսկ ժպտիլ, անոնք այդպիսով կ’արհայայտեն իրենց զգացումները. Կծանը ոչինչ գիտէր:

Բան մը միայն գիտէր Կծանը՝ պարկիլ մէջքի վրայ, աչքերը գոցել ու կաղկանձել. բայց այդ շատ քիչ էր իր հիացումը, երախտագիտութիւնը ու սէրը արտայայտելու համար. ու յանկարծ ան սիրեց ընել այն, ինչ որ, թերեւս, օր մը տեսած էր, որ ուրիշ շուները կ’ընէին.

բայց այդ ալ լաւ չէր յիշեր: Ան, անհմաստ կը ցատկեր ու ինքն իր վրայ կը դառնար ու իր մարմինը՝ երբեմն ճարպիկ ու ճկուն, կը դառնար անշարժ, ծիծաղելի ու ցաւալի:

— Մայրի՛կ, տղա՛ք, հոս նայեցէ՛ք, Կծանը կը խաղայ, կը պոռար Լեալեան ու խնդուքէն թուլցած կը խնդրէր. — անգամ մըն ալ, Կծանի՛կս անգամն մըն ալ այդպէ՛ս այո՛ւ այդպէ՛ս:

Ու ամէնքը հաւաքուած կը խնդային, իսկ Կծանը ինք իր վրայ կը դառնար, ու կը ցատկեր ու կ'իյնար, եւ ոչ ոք կը տեսներ անոր աչքերու տարօրինակ նայուածքը: Ինչպէս առաջ կը պոռային իր վրայ ու կը սուլէին, իր անսահման վախը տեսնելու համար, հիմակ ալ դիտմամբ կը փաղաքշէին զինքը՝ տեսնելու համար անոր սիրոյ անսահման ծիծաղելի ու անճոռնի արտայայտութիւնները:

Ժամ մը չէր անցներ, որ տղաներէն մէկը չպոռար.

— Կծանի՛կս, սիրելի Կծանս, խաղա՛:

Ու Կծանը կը խաղար ու կը խնդացներ ամէնքը: Չայն կը գովէին թէ՛ իր ներկայութեան, թէ բացակայութեան, կ'ափսոսային միայն, որ ան չէր ուզեր իր խաղերը ցուցնել հիւրերու ներկայութեան ու ընդհակառակն կը փախչէր պարտէզ եւ կը պահուրտէր:

Կամաց կամաց Կծանը վարջուեցաւ այն մտքին հետ թէ այլեւս պէտք չէ կերակուրի մասին մտածել, որովհետեւ որոշ ժամուն աղախինը պիտի տար իր կերը եւ ոսկորները, ու ան հանգիստ կ'երթար կը պառկէր իր տեղը ու կ'սպասէր: Ան հիմա կը փտնոէր ու կը խնդրէր որ զինքը փաղաքշէին: Ու ծանրացաւ ան. ամառանոցէն դուրս չէր վազեր եւ երբ պզտիկները զինքը կը կանչէին անտառ երթալու, պոչը շարժելով կը խուսափէր ու աննկատելի կերպով կ'անյայտանար:

Բայց զիշեր ատեն առաջուայ պէս բարձր էր ու հսկող իր պահապանի հաջոցը:

Դեղնորակ գոյներով վառուեցաւ աշունը, յաճախակի անձրեւներով լացաւ երկինքը ու ամառանոցները արագութեամբ դատարկուեցան ու լռեցին. անընդհատ անձրեւը ու հովը մէկիկ-մէկիկ կարծես կը մարեցնէին զանոնք:

— Իսկ Կծանը ի՞նչ պիտի ընենք, մտածկոտ կը հարցնէր Լեալեան: Աղջնակը ծունկները գրկած նստած էր ու տխրութեամբ կը նայէր լուսամուտէն. դուրսը արդէն սկսեր էր անձրեւը, որու կաթիլները կը հոսէին ապակիներու վրայէն:

— Այդ ի՞նչ դիրք է, Լեալեա՛, ըսէ՛, ո՞վ այդպէս կը նստի, ըսաւ մայրը ու աւելցուց

— Իսկ Կծանը հոս պիտի մնայ, ի՞նչ ընենք:

— Կը մեղքնա՛մ, լալկան ձայնով ըսաւ Լեալեան:

— Ի՞նչ կրնանք ընել, քաղաքի մէջ մենք պարտէզ չունինք, իսկ սենեակներու մէջ զայն պահելը, ինքդ ալ կը հասկընաս, անկարելի է:

— Կը մեղքնա՛մ, կրկնեց Լեալեան: Անոր սեւ յօնքերը ծիծեռնակի թւերու նման բարձրացան, գեղեցիկ քիթը կըկուեցաւ եւ Լեալեան պատրաստուեցաւ լալու, երբ մայրը ըսաւ.

— Տօկայելները շատոնց է ինչ լակոտ մը կ'առաջարկեն. ինծի կ'ըսեն լաւ ցեղէ է եւ արդէն իսկ ծառայութիւն կ'նէ: Մտիկ կ'ընես. իսկ աս ի՞նչ է, փողոցի շուն:

— Կը մեղքնա՛մ, կրկնեց Լեալեան, բայց չի լացաւ:

Դարձեալ եկան անձանօթ մարդիկ, դարձեալ ճոճացին սայլերը ու ծանր քայլերու տակ տքացին գետինները, բայց խօսակցութիւն քիչ կար, իսկ ծիծաղ՝ բնաւ: Օտարներէ վախցած Կծանը կարծես կ'զգար դժբախտութիւն մը. ան փախաւ պարտէզին ծայրը ու ցանցառացած թուփերու արանքներէն կը դիտէր ամառանոցի շուրջ կատարուող անց ու դարձը:

— Դուն հո՞ւ ես, իմ խեղճ Կծանիկս, ըսաւ Լեալեան, մօտենալով շանը: Աղջնակը արդէն հագած էր ճամբու սրդագոյն զգեստը եւ սեւ գոգոնոցը: — Եկո՛ւր, միասին երթանք:

Ու անոնք գացին միասին: Անձրելը մերթ կ'սկսէր, մերթ կը դադրէր. սեւցած երկրի ու երկնքի մէջ եղած ամողջ տարածութիւնը լեցուած էր արագաշարժ ամպերով: Վարէն կ'երեւար, թէ որքան ծանր են անոնք, ու լոյսի համար անթափանցելի, եւ ինչպէս կը ձանձրանար արելը այս թանձր պատի ետեւը:

Յանկարծ երեւցաւ խուրձ մը ճառագայթ՝ դեղին ու սակաւարիւն, կարծես արելը ծանր հիվանդ ըլլար. ու աւելի լայն ու տխուր երեւցաւ մառախլոտ աշնանային տեսարանը:

— Սիրոս նեղ է, Կծանի՛կ, ըսաւ կամացում Լեալեան ու վերադարձաւ: Եւ միայն կայարանի մէջ ան յիշեց, որ Կծանին մնաս բարով չըսաւ:

—————

Երկար ժամանակ Կծանը կը վազէր գացողներու հետքերով, հասաւ մինչեւ կայարան, ու թրջուած ու կեղտոտ վերադարձաւ տուն: Հոն, ան առաջին անգամ ըլլալով, բարձրացաւ պատշգամբը ու ետեւի թաթերու վրայ կենալով ներս նայեցաւ լուսամուտէն, ու նոյնիսկ ճանկոտեց. բայց սենեակները դատարկ էին եւ ոչ ոք պատասխանեց Կծանին:

Սկսաւ անձրելը ու ամէն կողմ տարածուեցաւ աշնանային երկար գիշերուայ խաւարը: Արագութեամբ լեցուց ան դատարկ ամառանոցը եւ պարտէզը:

Վերջապէս գիշերը հասաւ:

Եւ երբ այլեւս կասկած չմնաց, որ գիշեր է, շունը բարձր ու ալեկտուր ոռնաց: Հնչյուն, յուսահատութեան պէ, սուր ձայնով թափանցեց այս ոռնոցը անձրելի միապաղաղ աղմուկի մէջ, ճեղքեց խաւարը ու մարելով գնաց անյայտացաւ խաւար ու մերկ դաշտերու մէջ:

Շունը կ'ոռնար առանց ելելէջի, յամառութեամբ ու հանդարտութեամբ: Եւ զայն լսողին, կը թուէր թէ այդ ոռնոցը ինքը անթափանց, խաւար գիշերն է, որ կուլայ ու կը ձգտի դէպի լոյսը, ու կ'ուզէր երթալ տաքուկ տեղ մը, պայծառ կրակի մը քով, կանացի սիրող սպտի մը քով:

Շունը կ'ոռնար: